

ANSELM GRÜN
TOMÁŠ HALÍK
WINFRIED NONHOFF (UR.)

ZNEBIMO
SE
BOGA

Ko se vera
in nevera
objameta

ANSELM GRÜN
TOMÁŠ HALÍK
WINFRIED NONHOFF (ur.)

Anselm Grün
Tomáš Halík
Winfried Nonhoff (ur.)

ZNEBIMO SE BOGA

Ko se vera in nevera objameta

Družina
2018

Prispevke Tomáša Halíka je iz češčine prevedla Marketa Barth
v sodelovanju z Benediktom Barthom.

VSEBINA

Predgovor: Nas je Bog zapustil? 7

Uvod: Mrtvi Bog. Govor norca 11
Tomáš Halík

Ko Bog molči 21

Duša pozna ateizem 23
Anselm Grün

Objeti ateizem 31
Tomáš Halík

Raznovrstnost živetega ateizma 51

S hipotezo o obstoju Boga – ali brez nje. 53
Tomáš Halík

**Od neobčutljivosti za vero do duhovnega iskanja –
razgibana podoba ateizma** 71
Anselm Grün

Konverzija k iskanju

Zaslutiti Boga. 79
Anselm Grün

Vera in duhovno iščoči človek 85
Tomáš Halík

Živeti skrivnost 98

Pot v globino 99
Tomáš Halík

O izkušnjah neopisljivega. 113
Anselm Grün

Na poti k skrivnosti – neupodobljivo v zgodbah 124

Preobrazba – skupna pot vernih in nevernih 125
Anselm Grün

Nevernik v meni – moj prijatelj 133
Tomáš Halík

Epilog: Neznani Bog. Pavlov govor na Areopagu 149
Anselm Grün

Ko se vera in nevera objameta – pogovor 165

Anselm Grün, Tomáš Halík, Winfried Nonhoff

Avtorji 184

Opombe 187

Predgovor

Nas je Bog zapustil?

Veliki petek je. Veliki petek 2016. Pred nekaj dnevi smo zastokali, ko smo izvedeli za teroristične napade v Bruslju. In danes, na ta veliki petek, se del človeštva, ki veruje v krščanskega Boga, spominja njegovega odposlanca, ki je umiral kriče. V usta so mu položili besede: »Moj Bog, moj Bog, zakaj si me zapustil?« (Mk 15,34) Resnično, svet je zmešan, nor. Medtem ko na naši zemljepisni širini Bog plazeč se in malodane neopazno umira, se druge prepirljivci skoraj z grozljivo prepričljivostjo sklicujejo na Boga, ki ga zelo živo vzamejo s seboj v boj, da bi razširili tesnobo in strah pred svetom, ki je v njihovih očeh neveren.

Ali se ob tem ne zalotimo pri želji, da bi bil resnično mrtev, da bi se ga znebili, tega Boga, v čigar imenu se življenje sortira, ocenjuje za vredno ali nevredno, za takšno, ki si zasluži uničenje ali ki ga je vredno ohraniti? Kolikokrat že je bil Bog izgovor, ne le za zanikovanje drugih božanstev, temveč predvsem za pobijanje njihovih privržencev ali tistih, ki Bogu, ki se je oznanjal v boju, niso verjeli? Resnično nora zgodovina. In tudi nezaključena, kot doživljamo.

Če vemo, da tako občutljive in žaljive besede, kot je Bog, ni treba imeti neprestano na jeziku, ko se domnevno višji cilj uporabi proti manj pomembnemu z namenom morije in zatiranja, postanemo še bolj občutljivi za verske maske nasilja v njegovih mnogoterih podobah.

In tu je veliki petek. Soočen sem z vero, v kateri se smrti Boga v povsem specifičnem smislu ne le spominjamo, temveč jo tudi liturgično obhajamo in zanjo trdimo – pa naj zveni še tako paradokсно –, da je bistvena značilnost živečega Boga. Z novodobnim patosom nad umorom Boga se to ravno ne ujema. Bog

sam je namreč zapustil križanega. Skrajno previdno torej lahko današnjemu človeku rečemo, da je obsojenec strmoglavil v absolutno krizo svoje predstave o tem, kar je imenoval Bog. Da, ostal je – kako hudo! – brez Boga. Kristjani zato pravijo: Bog nas je zapustil, v svoji doslej znani podobi je mrtev; vsaj tako je občutil tisti osamljeni odposlanec, tisti odločilni veleposlanik in predstavnik. Še več: On, ki mu je bilo nekoliko pozneje priznано mesto Boga, se – zapuščen od vsakega Boga – preda celo smrti. Resnično: Ostal je brez Boga. Podlegel je nasilju božjih lastnikov.

In s tem postane »veliki petek« več kot le neki dan v antiki med rimsko zasedbo Palestine. In s tem postane tisti na križu od Boga zapuščen več kot le nesrečni usmrčenec v prvem stoletju našega štetja. Krščanska vera vztraja pri izkušnji smrti Boga – vendar ne v smislu ukinitve ali izgona. Svetu in našim izkušnjam pa se skuša zadostiti z zelo temnim pogledom na Božje, ki se predaja z zgodbami o ustanovitvi vere.

In zdi se, da bi smrt Boga, ki jo je moral sprejeti zapuščen Jezus, lahko postala skrivnostna zaščita Boga in zavračanje Boga v okupirani podobi. Veliki petek je sinonim za veliko prepoved ustvarjanja podob o Bogu. Veliki petek rehabilitira najgloblje in najstrašnejše izkušnje zapuščenosti v samem jedru vere, tudi v današnjem času. Veliki petek pa tudi varuje z definicijami obkoljeno in sramočeno nevero pred vse preveč zavarovano vernostjo, ki zahteva boj in odločanje. Na veliki petek – in le kateri dan ne bi mogel biti veliki petek – je vsaka vera izpostavljena tresenju zemlje in temi neba. Vse zavese okrog svetišč naših konceptov in zgodovinsko uveljavljenih trditev, ki plešejo okrog Najsvetejšega, se trgajo. Kakšna priložnost za potrpežljivo življenje na morilskem vrtiljaku zmagovalcev!

Naša knjiga neveri priznava očiščujoč pomen za vero – in sicer v raznovrstnih pogledih: skepsa, previdnost, zadržanost in plahost veroizpovedi so primerni zlasti tam, kjer gotovost po-

stane orožje v rokah maskirancev, ki se razglašajo za vernike. In vsaka vera, ki strukturno naseli vase nevero, sama postane tolažba in je sposobna upora, ko začnemo gledati svet in človeka samo še v ideološko popačeni sliki ali ju zlorabljammo s cinizmom in ironično distanco. Kakšna priložnost za naše izčrpano iskanje!

Vzdržati je treba neznanske napetosti: ne le med Bogom in Bogom, med vero in nevero, med brezdomstvom in zmagoslavjem. Tudi udobno potrošniško zadovoljstvo današnjega časa se mora spopasti s sumom brezčutnosti, samovšečne apatije in ciničnega prezira revnih ljudi.

Z drugimi besedami: Tako pozitivne, kot so lahko posledice, ko odpravimo prestole bogov ali Boga, ko strmoglavimo njihove lastnike, tako nujno je potem vprašanje, kdo bo zasedel te prazne prestole individualne in družbene zavesti. Prepir okrog Boga se tudi s tega vidika nikoli ne konča. Treba ga je dobojevati – za naš blagor. Kdor se hoče Boga samo znebiti, to verjetno razume preveč preprosto. Kdor hoče Boga zgolj neizpodbitno rešiti, lahko nasede življenjsko nevarni utvari. Veliki petek ostaja. Čeprav nas med trepetom in vendarle izpričanim izkustvom hrabri velika noč.

Ta knjiga priznava upravičenost navedenih nasprotij ter raziskuje motive in oblike zdajšnje nevere. Razvija razmišljanja, ki jih namerno postavlja med pola Nietzschejeve diagnoze, da je Bog mrtev, in Pavlovim govorom na atenskem areopagu, ki v nas vzbudi občutljivost za neznanega Boga. Tej napetosti se je vredno posvetiti, da bi oplajala tudi nas.

Ta knjiga izhaja tudi iz izkustva nežne, skrbno ubesedene lepote vere. Ponovna pridobitev plahe vernosti dolguje veliko hvale izkustvom izvorno mistične odpovedi Bogu brez pridržka. Avtorja prinašata tudi osebne, povsem različne biografske in intelektualne povezave. Dovoljujeta vpogled v svojo osebno zgodbo. Kajti le kdor pozna lasten veliki petek in zmore razmi-

šljati in govoriti iz tega izhodišča, lahko – Bogu v bran in varujoč človeka – pripoveduje tudi o velikonočnem veselju v veri.

Veliki petek 2016, Winfried Nonhoff

Uvod

Mrtvi Bog

Govor norca

Tomáš Halík

Norec. – Kaj niste slišali o norcu, ki je sredi belega dopoldneva prižgal svetilko, stekel na trg in kar naprej kričal: »Iščem Boga! Iščem Boga!« – Ker je bilo tedaj tam ravno zbranih veliko takih, ki niso verovali v Boga, je to sprožilo med njimi glasen krohot. Kaj se mu je zmešalo? je rekel nekdo. Mu gre na otročje? je rekel drugi. Ali pa se le dela? Nemara se boji nas? Se je vkrcal na ladjo? Se je odselil? Tako so vpili drug čez drugega in se smejali med seboj. Norec pa se je pognal mednje in jih prebadal s pogledi. »Kam je izginil Bog?« je klical. »Vam bom jaz povedal! *Umorili smo ga*, vi in jaz! Vsi mi smo njegovi morilci! Ampak kako smo to storili? Kako smo mogli izpiti morje? Kdo nam je dal gobo, da smo z njo odbrisali vse obzorje? Kaj smo naredili, ko smo Zemljo odklenili od Sonca? Kam se zdaj giblje? Kam se gibljemo mi? Stran od vseh sonc? Kaj ne strmoglavljamo kar naprej? In sicer vznak, v stran, naprej, na vse plati? Je sploh še kje zgoraj in spodaj? Kaj ne blodimo kakor skozi neskončni nič? Kaj ne sope v nas prazen prostor? Kaj se ni shladilo? Kaj se ne približuje kar naprej noč in še več noči? Kaj ne bi morali sredi dopoldneva prižgati svetilke? Kaj še ne slišimo trušču grobarjev, ki so pokopali Boga? Kaj še nič ne duhamo božanskega trohnenja? – Tudi bogovi trohnijo! Bog je mrtev! Bog ostane mrtev! In mi smo ga umorili! Kako se potolažimo, morilci vseh morilcev! Najsvetejše in najmogočnejše, kar je imel do zdaj svet, je izkrvavelo pod našimi noži – kdo bo obrisal to kri z nas? S katero vodo se bomo mogli očistiti? Kakšne spokorne slovesnosti, kakšne svete igre bomo morali iznajti? Kaj ni veličina tega dejanja prevelika za nas? Kaj se ne bi morali sami spremeniti v bogove, da bi

jim bili videti vredni? Še nikoli ni bilo večjega dejanja – in naj bo rojen za nami ne vem kdo, bo zaradi tega dejanja postavljen v višjo zgodovino, kakor je bila vsa zgodovina doslej!« – Pri tem je norec umolknil in se spet ozrl po poslušalcih: tudi ti so molčali in ga začudeno gledali. Nazadnje je vrgel svetilko po tleh, da se je razletela na drobne koščke in ugasnila. »Prihajam prezgodaj,« je rekel, »ni še čas zame. Ta neznanski dogodek se šele približuje in prihaja – ni še prišel ljudem do ušes. Blisk in grom potrebujeta čas, svetloba ozvezdij potrebuje čas, dejanja potrebujejo čas, tudi še potem, ko so storjena, da bi jih zagledali in zaslišali. To dejanje jim je še zmerom bolj odmaknjeno kakor najbolj oddaljena ozvezdja – *in vendar ste ga vi storili!*« – Pravijo še, da je norec še isti dan vlomil v razne cerkve in v njih zapel svoj Requiem aeternam deo. Ko so ga pripeljali na plan in poklicali na odgovor, je ves čas ponavljal samo tole. »Kaj pa so sploh še cerkve, če niso grobovi in nagrobniki Boga?«

Friedrich Nietzsche

(prevod Janko Moder, Vesela znanost, Slovenska matica 2005)

Kam je šel Bog?

Če iščemo teze, ki so močno vplivale na 20. stoletje, bomo vedno znova trčili ob stavek »Bog je mrtev!« Izrekel ga je Friedrich Nietzsche, ki je umrl na pragu 20. stoletja in je sebe razumel kot »(...) mi prvenci in zgodnji porodi prihodnjega stoletja, katerim naj bi se bile sence, ki morajo vsak čas zaviti Evropo, že zdaj pokazale pred oči (...).«¹

Nietzsche ni bil ne prvi ne edini avtor, ki je izjavil, da je Bog mrtev; je pa od vseh gotovo najbolj znan. Pripoved o norcu v njegovi knjigi *Vesela znanost*² ni edina različica te misli v Nietzschejevem delu, je pa nedvomno najpomembnejša in najučinkovitejša.

Prizor na trgu, na katerega pride samotar, ki s svetilko pri belem dnevu išče odsotnega Boga, sem vedno doživel kot zapis sanj.

Obstajajo sanje, ki iz globin nezavednega prinašajo na površje nekaj, česar naš um doslej ni bil sposoben zagledati in dojeti, sporočilo, katerega – če uporabimo Nietzschejeve besede – »naša ušesa še ne morejo slišati«. C. G. Jung trdi, da pripadniki primitivnih plemen ali domorodci razlikujejo med »majhnimi sanjami«, ki imajo zaseben pomen za posameznike, in »velikimi sanjami«, ki so pomembne za prihodnost celotnega plemena. Mislim, da prizor, ki ga je opisal Nietzsche, dejansko pomeni *velike sanje*, ki so pomembne za usodo našega celotnega »plemena«. Kam je šel Bog?« – to je vprašanje, ki ga je vedno znova smiselno postavljati.

Zakaj je v Nietzschejevi priliki iskalec Boga norec, blaznež? Zakaj je to vprašanje in tudi odgovor, izrek o smrti Boga, položil prav v usta norca? Je to morda tisti neumnež iz psalma, v katerem piše: »Bedak pravi v svojem srcu: 'Ni Boga' (Ps 14,1; Ps 53,2)? Ali je norec, dvorni norec, edini, ki mu je dovoljeno izrehati prepovedane resnice? Je mar v svoji norosti podoben otroku, ki izreka, kar lahko vidi vsakdo, vendar se vsi bojijo to videti in poimenovati, namreč da je cesar gol? Ali pa je norec le s perspektive ljudi na trgu neumnež, ki v resnici razkrije njihovo lastno neumnost? Je s svojo svetilko pri belem dnevu podoben Kiniku Diogenu, ki je ljudem pokazal, da je njena luč v resnici tema nevednosti? Mar ni *Jurodivyj* eden tistih svetih norcev, o katerih pripovedujejo legende vzhodnega krščanstva? Ali pa je Nietzsche morda napovedal lastno usodo, usodo zavrnjenega preroka, ki znori?

Diagnoza ateizma in njene posledice

Ključni stavek, ki ga pri branju tega besedila vedno znova prezremo, se glasi, da so bili naslovniki tega sporočila ljudje, *ki niso verjeli v Boga*. Ravno zato se posmehujejo človeku, ki išče Boga. Sami ga ne iščejo več, ni jim več mar zanj, ne sprašujejo po njem; Bog

zanje nima nobenega pomena. Da, Nietzschejev norec je *primarno prišel, da bi izzval ateiste*, da bi iz njihovega neproblematičnega in neproblematiziranega množičnega ateizma ustvaril problem.

Šele na koncu pripovedi, po konvencionalnih ateistih, norec izziva tudi konvencionalne vernike, ki ne vedo, da so njihove cerkve samo grobnice mrtvega Boga. Morda obe skupini spominjata na samozavestne ljudi – kajti niti samozavestni neverniki niti samozavestni verniki ne iščejo Boga.

Nietzsche je med enostranskostnimi razlagami pogosto izbral neko tretjo pot, iskal je neraziskano področje »onkraj, izza« – onkraj dobrega in zla, onkraj vere in ateizma v njuni tradicionalni podobi. Njegova retorika je skrajna vedno, kadar hoče izravnati pretečo, nespregledano enostranskost in navidezno samoumevnost enega pola od obeh skrajnosti. V času »resnice dneva«, ki jo osvetljuje luč uma, je poudaril »resnico noči«, čas, ko je svet globlji, globlji, kot se zdi podnevi: »Ne sme vse pred dnevom dobiti besed.«³

Nietzschejev norec ni prišel, da bi ovrgel vero v Boga in označjal ateizem, temveč prinaša bolj *diagnozo ateizma*. Kaže njegovo tragično stran in njegove tragične posledice. Za skrivnostjo izginelega Boga, ki ga nihče več ne išče, se skriva zločin, večji od vseh zločinov: umor Boga. To je zločin s tragičnimi posledicami za celoten kozmos: Sonce gotovosti je ugasnilo, izgubili smo orientacijo, padamo v prazen prostor. Strmoglavljamo v temna prostranstva, stran od sonca, v hlad ničča, *stran od vseh sonc*.⁴

Vprašanje po Bogu je ugasnilo, ker bi odgovor razkril prikri- van, pozabljen, v nezavedno potlačen zločin. To je bil kolektiven zločin, katerega storilci in sokrivci so norec in njegovi poslušalci. To je zločin, za katerega morajo storilci prevzeti odgovornost. »Ali to dejanje ne presega naših zmogljivosti? Ali ne bi morali sami postati bogovi, da bi se zdeli sploh vredni njih?«

Šele v naslednjih poglavjih iste knjige Nietzsche razloži ta zločin, katerega veličina ne ustreza storilcem in katerega posledic še

niso začutili in dojeli, kot *felix culpa*, kot srečno krivdo: Razkrila jim je nova obzorja, omogočila jim je, da so izpluli na odprto morje.⁵ Prazni prostor zaradi ubitega Boga kliče po pogumu in ustvarjalni moči, kajti ta prostor ne more ostati prazen. S starim Bogom umre tudi doseganje človeštvo; Nietzsche je poleg tega prepričan, da je »človek nekaj, kar je treba preseči«.⁶

V nekem drugem poglavju *Vesele znanosti* Nietzsche pove, zakaj je ta zločin ostal ne le nespoznan, temveč tudi ni bil dokončan; zakaj se Boga ne moremo tako preprosto znebiti.⁷ Tako kakor se je še dolgo po Budovi smrti v neki jami kazala njegova senca, ki ga je preživela, tako tudi na vso našo civilizacijo še danes pada »senca mrtvega Boga«: Naša racionalnost, znanost, naši ideali napredka in demokracije, vera v um, znanost in moralo, celo slovnica našega jezika so sence, preostanki Boga – naše vrednote in ideali stojijo na tleh tistih trdnih temeljnih resnic, katerih jamstvo je bil metafizični Bog. Toda te gotovosti, to trdno ureditev resnice in dobrega, gotovost glede tega, kaj je dobro in kaj zlo, kaj resnica in kaj utvara, zmota ali laž, vse to se je s smrtjo Boga zamajalo. Vse to je temeljilo na predpostavki, ki ni več veljala, vse to je s smrtjo Boga izgubilo tla pod nogami. Zato je treba to poslati v kraljestvo preteklosti in ustvariti nove vrednote in nove bogove.

Polemika ranjene duše

Ali je Nietzsche resnično spadal med tiste ljudi, ki jih najdemo že v Svetem pismu in so se borili z Bogom, ali pa se je boril z nečim v samem sebi? V svojem delu *Tako je govoril Zaratustra* Nietzsche postavi še eno diagnozo smrti Boga: Bog je umrl zaradi sočutja s človekom.⁸ Ne morem se ubraniti vtisa, da v tej pripovedi Nietzsche pripoveduje zlasti o sebi: o svojem strahu pred lastnim globokim sočutjem s človekom, ki ga je prikrikl s cinično in pompozno retoriko, povsem podobno, kot se je sramežljivi in plahi